

EKONOMISK BROTTSLIGHET

Lars Korsell¹

Sammanfattning

Organiserad brottslighet har, jämfört med ekobrotten, fått stor uppmärksamhet under de senaste tio till femton åren. Gängkriminalitet, skjutningar på öppen gata och en rad mord har riktat det mesta av medialt och kriminalpolitiskt sökarljus på organiserad brottslighet. Även om ekobrottsligheten hamnat i skymundan finns den alltid med i bakgrunden, inte sällan just i samband med organiserad brottslighet. Visserligen brukar det beskrivas som ett ”nytt” fenomen att ekobrottslingar och personer med hemvist i organiserad brottslighet börjat samarbeta, eller att de senare tagit steget mot ekobrott (som innebär liten risk, låga straff och stora brottsvinster). Samtidigt är det väldokumenterat hur denna tendens fanns redan under 1970-talet.

Det totala skattefelet, det vill säga de skatter som inte redovisas, bland annat till följd av brott, har enligt Skatteverkets bedömning minskat. Samtidigt tyder utvecklingen på en mer förslagen skattebrottslighet. En förklaring kan vara att det på många sätt skett en utveckling mot mer ordning och reda, genom att kontrolluppgifter spelar en allt större roll och att kontrollsystemen förbättrats. Sedan sker en parallell utveckling som går åt motsatt håll. Ett led i denna parallella utveckling är mer avancerade brott – en kriminalitet som rubbar gränsen mellan ekonomisk brottslighet (brott inom ramen för en legal verksamhet) och organiserad brottslighet (där själva verksamheten är illegal).

En förklaring är samhällsutvecklingen; under de senaste tjugo åren har företag blivit nödvändiga redskap eller plattformar för brott, inte minst till följd av olika regleringar. Klassisk smuggling av cigaretter och alkohol har delvis ersatts av att företag tar in partier fullt lagligt.

Sedan länge är företag också ett nödvändigt inslag i det storskaliga svartarbetet. Köpare av byggtjänster eller lokalvård måste ha en part att sluta avtal med, få fakturor från och ha som kontomottagare. Gärningspersonerna använder sedan

¹ Tack till chefsåklagare Stefan Lundberg och analytiker Carin Sundhage, EBM, för värdefull hjälp.

företag för att slussa pengar, skriva fakturor och andra åtgärder för att dölja brotten.

I de högre sfärerna hålls skenet uppe genom avancerad bokföring som går över gränsen till grovt svindleri och grovt bokföringsbrott. Lockelsen av höga vinster göder inte enbart en spekulationsekonomi, utan också frestelsen att begå ekobrott.

Vari ligger då utmaningen vad gäller ekobrott i framtiden? Det rör sig främst om den allt otydligare gränsen mellan ekobrott och annan brottslighet. Samarbeten i nätverksstrukturer, mellan organiserad brottslighet och ekonomisk brottslighet, utmanar rättsväsendets förmåga att på bred front identifiera och bekämpa kriminell verksamhet. När brottsligheten blir mer komplex, företag används och regleringar missbrukas, ökar också gärningspersonernas behov av hjälp inifrån myndigheter och verksamheter. I spåren följer korruption och andra former av otillåten påverkan för att rekrytera insider.

Ett område som borde uppmärksammas mer är också arbetskraftsexploatering med omgivande brottslighet, som skattebrott. Vid sidan av arbetskraftsexploatering och ekobrott kan annan brottslighet utvecklas.

En stor del av ekobrottsligheten handlar om vad som i allmänna ordalag kan beskrivas som vilseledande: momsengar återbetalas på oriktig grund, bokföringen är missvisande, deklARATIONER stämmer inte, felaktiga ekonomiska uppgifter sprids på nätet och i andra sammanhang. Denna utveckling accentueras när företag missbrukas och regleringar utnyttjas.

Två slutsatser bör därför dras om framtidens åtgärder mot brott. Den ena är att lagstiftningen i högre grad bör formuleras så att den försvårar ekonomisk brottslighet och gör det lättare att handla rätt. Det andra är att säkerställa ett sätt att slå vakt om olika intyg och andra handlingars autenticitet, från arbetsgivarintyg till ID-handlingar av olika slag. Likaså att årsbokslut och registeruppgifter visar korrekta uppgifter. Kanske våras det för brottsförebyggande åtgärder, med ekobrottsprofil.

Inledning

Det typiska för ekobrott är att dessa många gånger sker mot regler som inte är allmängiltiga, utan under ständig förändring och utveckling (som skatteregler), även om det också finns bestämmelser som är av betydligt stabilare och mer allmängiltig natur (som

bedrägeri: vilseledande för egen vinning). Det betyder att lagstiftningens innehåll och utformning är en viktig faktor för att förklara hur ekobrottsligheten utvecklats.

Vilka brott som synliggörs och vilka som selekteras bort på vägen avgörs av en rad faktorer, t.ex. hur kontrollfunktioner som konkursförvaltare och skatterevisorer arbetar, hur utredande åklagare väljer att rikta in sina utredningar och formulera åtal, liksom vilka resurser som sätts in för att upptäcka och utreda ekobrott (Korsell 2003). Med andra ord är stora delar av brottsutvecklingen ett resultat av dessa kontrollmässigt administrativa faktorer. Givetvis spelar en rad andra faktorer också en roll för brottsutvecklingen som ny teknik, internationalisering och uppkomsten av nätverkssamhället.

Det finns många definitioner på ekonomisk brottslighet, men för svenska förhållanden har kärnan varit brott som sker inom ramen för en lagligt bedriven rörelse (Bergqvist 2007, Lindgren 2000, Träskman 1977, JuU 1980/81:21). Själva verksamheten är alltså laglig – exempelvis att bygga hus eller driva taxirörelse – och brottsligheten består av brott mot olika bestämmelser gällande företagandet (AMOB 1977). Näringsverksamhet är i hög grad reglerad, och ofta innebär det inbesparade kostnader att bryta mot dessa bestämmelser: tänk alla säkerhetsföreskrifter i samband med byggverksamhet och vilotidsregler, och andra bestämmelser för anställda chaufförer i en taxirörelse. En vid definition av ekobrott omfattar därför väldigt många brott. Ekobrottens fokus på näringsverksamhet innebär att bredden är stor, med vitt skilda gärningspersoner – från storföretagare med måttbeställd skjorta och manschettknappar i guld till rörmokare i blå overall och med enskild firma (jfr Axberger 1988).

Merparten av den ekobrottslighet som hittills nämnts, så kallad *corporate crime*, begås i företagets och dess ägares intresse (Clinard och Yeager 1973, Friedrichs 1996, Slapper och Tombs 1999). Det finns även ekobrott som, även de inom ramen för en näringsverksamhet, ofta riktar sig mot arbetsgivaren, det vill säga mot företaget och dess ägare, vilket kallas *occupational crime*. Det är brott där anställda – ofta högre upp i hierarkin – missbrukar sin ställning, exempelvis genom förskingring, trolöshet mot huvudman, vissa bedrägerier och tagande av muta (Clinard och Quinney 1973, Mars 2001).

I svensk ekobrottsbekämpning har *occupational crime* fått mindre uppmärksamhet än i exempelvis USA (Lindgren, 1999, Korsell 2015). Det är tydligt att sådana brott riktar sig mot enskilda intressen, medan *corporate crime* i Sverige i hög grad tar sikte på allmänna intressen, som skattebrottslighet. Likaså har regelöver-

trädelser som drabbar (den kapitalistiska) ekonomins funktions-sätt, exempelvis olagliga karteller och marknadsstörande åtgärder, spelat en underordnad roll i Sverige. Förklaringen ligger i skillnaden mellan en välfärdsstat och länder med en tydligare ideologisk marknadsorientering (Korsell 2015). På senare tid har dock ett mer marknadsinriktat synsätt kommit i dagen, genom att finansmarknadsbrotten fått större uppmärksamhet. En förklaring är att delar av det allmänna pensionssystemet numera finns på börsen (PPM-systemet). Dessutom har sparande i aktiefonder med tiden blivit en folkrörelse.

En ökad marknadsorientering kan även härledas till regeringens strategi mot ekonomisk brottslighet, som lanserades 1995 (Brå 2016). I den betonades vikten av att bekämpa ekobrott för att upprätthålla konkurrensen i näringslivet. Denna omsorg om lojala företag och strävan att motverka illojal konkurrens har dock framför allt gällt på skattebrottslighetens område. Det vill säga samma brottslighet som ”alltid” betonats. Sant är dock att den politiska konflikten kring ekobrott minskat, och att näringslivet har väsentligt mer positiv attityd till ekobrottsbekämpning än under det tidiga 1980-talet (Lindgren 1999).

Sedan Ekobrottsmyndigheten (EBM) bildades 1998 är det inte ovanligt att ekobrott – bland politiker och myndighetspersoner – börjat beskrivas som sådana brott som handläggs av denna specialistmyndighet. De stora volymer som EBM hanterar är skattebrott och bokföringsbrott (EBM 2016a). Andra, väsentligt mindre vanliga brott, gäller konkursrelaterad brottslighet i 11 kap. brottsbalken (oredlighet mot borgenärer m.fl.), bedrägerier mot EU-bidrag (bl.a. subventionsmissbruk) och brott mot aktiebolagslagen (brott mot låneförbudet, att utse eller vara målvakt). EBM kan också handlägga andra brott där hänsyn tas till myndighetens expertkunskap kring företag och finansiella system (till exempel svindleri).

EBM:s målområde är tämligen snävt, sett till ekobrottslighetens hela vidd. I allt väsentligt hanteras förskingring, trolöshet mot huvudman och korruptionsbrott utanför myndigheten. Detsamma gäller bedrägerier samt merparten av brotten mot de många specialförfattningar som reglerar näringsverksamhet. Trots det kommer detta kapitel i huvudsak begränsas till EBM-brotten. Motivering- en är att flera av dessa brottstyper har mycket stor ekonomisk betydelse (skattebrott), tillhör ekobrottslighetens vardagsbrott (bokföringsbrott), fått stor uppmärksamhet (finansmarknadsbrott och svindleri) samt förklaras av omvärldsförändringar och lagstiftningsreformer (exempelvis subventionsmissbruk).

Genom denna avgränsning fångar kapitlet följaktligen inte upp den på senare år uppmärksammade korruptionsbrottsligheten. Denna brottsutveckling, speglad i anmälningar och skrivelser till Åklagarmyndighetens riksenhet mot korruption, är dock väl belyst i två tidigare Brå-rapporter (Brå 2007:21, Brå 2013:15). Avgränsningen till brott (i juridisk mening) gör också att regelöverträdelser som beivras genom administrativa sanktioner inte heller redovisas. Läsaren bör dock vara medveten om att administrativa sanktioner, som skattetillägg, miljöstraffavgift och konkurrensskadeavgift, spelar en allt större roll för att sanktionera regelöverträdelser, och på viktiga områden helt ersatt det straffrättsliga systemet (Korsell 2015). Inte bara i Sverige utan även utomlands (EU-rätten) har svenska företag tvingats betala mycket stora belopp på grund av olagliga kartellbildningar. Vi återkommer dock till administrativa sanktioner längre fram i kapitlet, men från perspektivet att sådana sanktioner är särskilt intressanta för att sanktionera företag ekonomiskt kraftfullare än vad det straffrättsliga systemet erbjuder.

Vid sidan av en litteraturgenomgång bygger avsnittet på tjugio intervjuer med åklagare, poliser, ekonomer, analytiker, skattetjänstemän och konkursförvaltare. Genom att intervjua olika yrkesgrupper, och därmed roller inom kontroll- och rättskedjan, belyses ekobrottslighetens utveckling mer allsidigt. Många intervjupersoner har mer än trettio års erfarenhet av ekobrottsbekämpning. Mot den bakgrunden beskrivs ekobrotten företrädesvis ur myndighetspersonernas perspektiv.

Vid valet av intervjupersoner har strävan varit att täcka in centrala delar av ekobrottsfältet. Det är ingen överdrift att påstå att ett flertal intervjupersoner kan sägas representera den svenska ekobrottsbekämpningen under ett längre tidsspänn. Vid sidan av intervjuerna används i huvudsak domar och tidningsartiklar.

I stora drag beskrivs ekobrotten med fokus på 2000-talet. Ett antal särskilt uppmärksammade fall belyses, eftersom de i hög grad speglar den allmänna bilden av den ekobrottslighet som EBM utreder, eller mer korrekt påstådd ekobrottslighet. Flera av dessa mål med ikonstatus har EBM förlorat. För myndigheter har profilmål den egenskapen att de skänker en något överdriven glans åt den egna förmågan, om man vinner. Omvänt är domen lika obarmhärtig i medier och den allmänna debatten, om myndigheten pekas ut som förlorare. Det orättvisa är att det dagliga arbetet hamnar i medieskuggan.

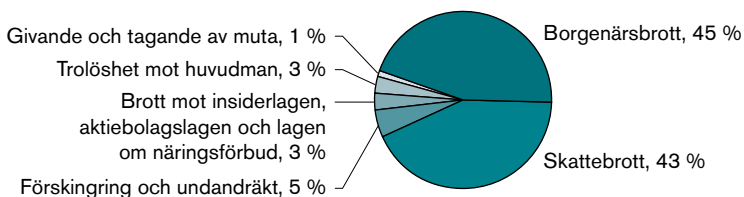
Statistik om ekonomisk brottslighet

Den ekonomiska brottsligheten saknar i många fall målsägare, och det finns ett stort mörkertal av oupptäckt brottslighet. Historiskt sett kallas åtskilliga ekobrott för spanings- eller utredningsbrott. Det innebär att antalet anmälda brott och andra delar av den offentliga kriminalstatistiken mer illustrerar myndigheters kontrollverksamhet än den faktiska brottsligheten (Brå 2008:23, Korsell 2003, Korsell 2015).

Struktur

Den anmälda ekonomiska brottsligheten domineras av brottstyperna borgenärsbrott (som till stor del består av bokföringsbrott) och skattebrott. För 2015 utgjorde dessa brottstyper 45 respektive 43 procent av alla brott inom kategorin ekonomiska brott.

Figur 1. Anmälda ekonomiska brott 2015 utifrån typ av ekobrott. Uppgifterna är hämtade från den officiella kriminalstatistiken.

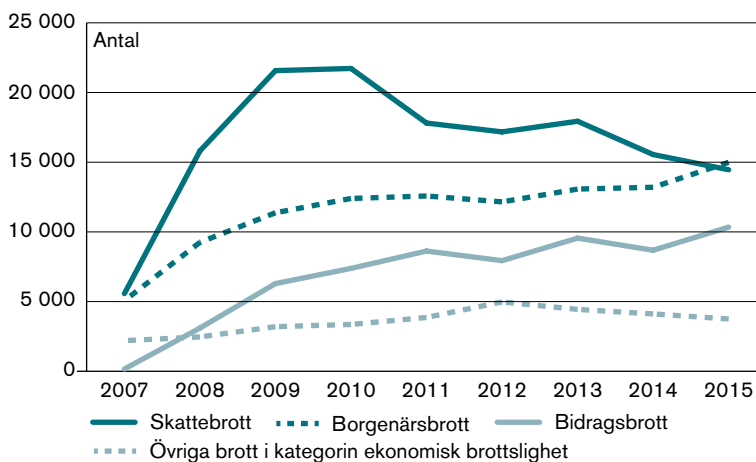

Brottsutveckling

I slutet av 1970 låg antalet anmälda ekobrott på omkring 5 000–6 000 per år. I slutet av 1970-talet genomfördes satsningar mot ekobrott; exempelvis infördes ekorotlar hos polisen. I början av 1980-talet hade antalet anmälda brott dubblerats till omkring 12 000 per år. Den nivån var ganska stabil fram till mitten av 1990-talet, då finanskrisen ledde till många konkurser i vilka konkursförvaltare upptäckte ekobrott. Flera skalbolagshärvor från början av 1990-talet hade även satt fokus på ekobrott. År 1995 anmäldes cirka 16 000 brott. Statistiken från 1998 till och med 2006 är dock inte jämförbar, eftersom organisationsförändringar medförde att brott räknades på olika sätt hos polisen, Ekobrottsmyndigheten och Åklagarmyndigheten (Brå 2008:23).

De anmälda skattebrotten visar en minskning från 2010 och framåt. Denna nedåtgående trend har bland annat påverkat hur stor del av Ekobrottsmyndighetens ärenden som utreds vid Skatteverkets skattebrottsenheter (EBM 2016a). Skatteverkets anmälningar till Ekobrottsmyndigheten har också minskat i flera år (EBM 2016b). Brottsanmälningar från konkursförvaltare ökar, vilket syns tydligt i kurvan över anmälda borgenärsbrott.

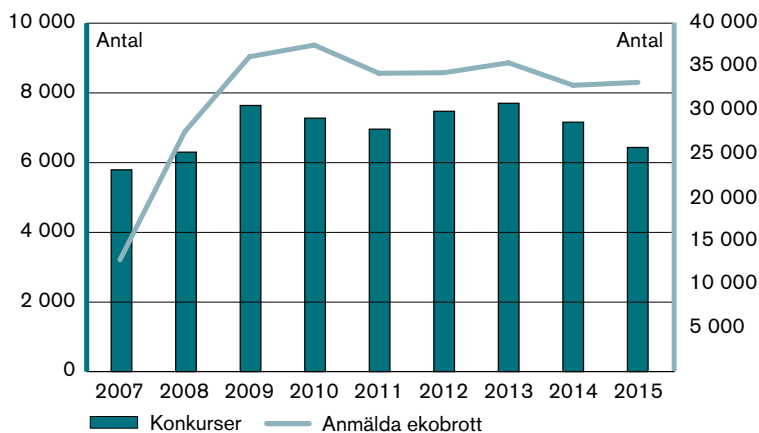
Figur 2. Antal anmälda ekonomiska brott 2007–2015.² Uppgifterna är hämtade från den officiella kriminalstatistiken.

Vad påverkar de anmälda ekobrottens utveckling?

De flesta ekonomiska brott upptäcks genom myndighetskontroll eller av konkursförvaltare.

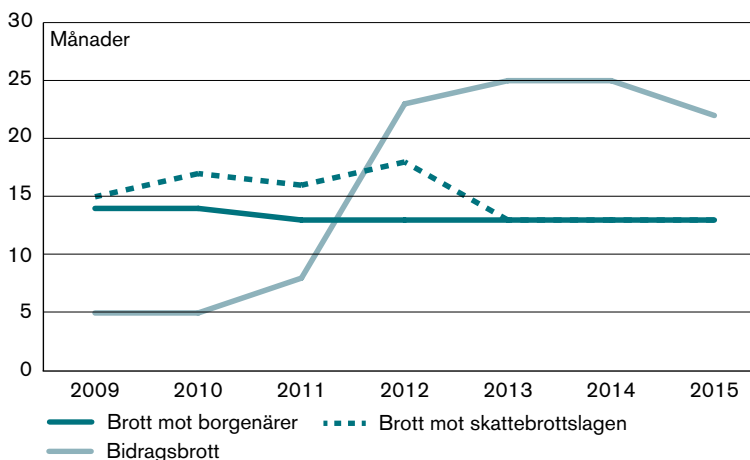
Figur 3. Utvecklingen för anmälda ekobrott och antalet konkurser i ett kombinationsdiagram. Observera att värdena på axlarna är olika. Uppgifterna är hämtade från den officiella kriminalstatistiken och Statistiska centralbyrån.

² På grund av förändringar i statistikföringen är siffror från före och efter 2007 inte jämförbara med varandra; därför redovisas enbart en kortare tidsperiod (Brå 2008). I övriga brott ingår förskingring, trolöshet mot huvudman, insiderbrott, aktiebolagsbrott, tagande och givande av muta samt överträdelse av näringsförbud.

I figur 3 illustreras hur antalet konkurser och antalet anmälda ekobrott följer samma kurva. Detta samband beror på att konkursförvaltarna vid konkurs upptäcker brott som anmäls (Korsell 2003). Det innebär att ju fler konkurser som inträffar desto fler brott anmäls.

Figur 4. Genomsnittligt fängelsestraff i månader 2009-2015 för brott mot borgenärer, brott mot skattebrottslagen samt bidragsbrott.³ Uppgifterna är hämtade från den officiella kriminalstatistiken.

Även myndigheters prioriteringar och organisationsförändringar påverkar i vilken mån ekobrott upptäcks och anmäls. I figur 4 ovan illustreras hur utvecklingen ser ut för genomsnittliga fängelsestraff som döms ut för vissa brott. I figuren kan man se hur bidragsbrott oftare får längre straff, medan skattebrotten får kortare straff 2015 jämfört med 2009. En hypotes är att detta beror på att de skattebrott som upptäcks och utreds inte är lika grova som tidigare, samt att de bidragsbrott som upptäcks och utreds i större utsträckning är grövre än tidigare. En tänkbar anledning till den stabila kurvan för bokföringsbrott är att vissa av dessa egentligen är ett slags förtäckta skattebrott; åklagare har valt att förundersökningsbegränsa bort det grova skattebrottet och enbart åtalat för grovt bokföringsbrott. Syftet är att förenkla utredningen och därigenom även minska genomströmningstiden och i slutändan öka möjligheten till att få bifall till åtalet i domstol genom att renodla målet.

³ I brott mot borgenärer ingår alla brott i 11 kapitlet (brottsbalken) där bokföringsbrott ingår. I brott mot skattebrottslagen ingår alla brott mot skattebrottslagen. I bidragsbrott ingår alla brott mot bidragsbrottslagen.

Ekonomisk och organiserad brottslighet

Det finns tidiga exempel på att ekobrott och våldskapital följs åt. Redan under 1970-talet beskriver en intervjuad polis, hur gränsen mellan ekonomisk och organiserad brottslighet i vissa fall var flortunn. Det leder till blandbrottslighet, som EBM menar har ökat på senare år (EBM 2004:1, EBM 2013). Storskaligt svartarbete är i hög grad organiserat, och personer med våldskapital finns med i bilden vid sidan av traditionella ekobrottslingar med mer kameral inriktning.

En annan intervjuad polis är inne på samma spår och omtalar att blandbrottslighet förekommer även i anslutning till socialt accepterade företagare och personer med tydlig koppling till organiserad brottslighet. Han har under 2000-talet sett exempel på företagare som varit politiskt engagerade, haft styrelseposter i banker och ordförandeposter i etablerade idrottsföreningar. Det är en trend som han inte sett tidigare.

Frågan är vad som är gammalt och vad som är nytt? Det är möjligt att uppdelningen mellan ekonomisk och organiserad brottslighet gjorts för skarp, även om idealtyperna ligger långt ifrån varandra: företagaren med konventionell livsstil, som ändå begår brott i verksamheten å ena sidan, respektive personen med kriminell livsstil utanför företagssektorn å den andra. Ett sätt att uttrycka denna distinktion är att, som en intervjuad konkursförvaltare, skilja mellan "etablissemanget" och "rövorna". Det finns dock forskare som alltid varit skeptiska till att dra en skiljelinje mellan ekonomisk och organiserad brottslighet (Ruggiero 1996).

Utvecklingen mot en mer organiserad ekonomisk brottslighet har dock varit särskild tydlig de senaste femton åren, menar en intervjuad polis. Han får medhåll av en annan intervjuad polis som anser att "tidigare var man rånare, ekobrottsling eller narkotikabrottsling. Man höll sig inom sitt skrå. Nu jobbar man med allt." Tidigare arbetade inte ekobrottslingar tillsammans. De var företagare, och begick brotten på egen hand. Ofta var det bara en misstänkt.

Idag är det mycket samarbete mellan gärningspersoner, organisationsgraden har ökat och ett enda ärende kan ha tjugo misstänkta. Gärningspersonerna har sällan överblick över hela operationen, utan kan sin del. Målvakter, bulvaner och möjliggörare är viktiga för att utföra brotten (EBM 2013).

Ytterligare ett tecken på ökad organiseringsgrad hos den ekonomiska brottsligheten är, enligt en intervjuad polis, att det idag är vanligt att piketen och den lokala insatsstyrkan säkrar även vid ekobrottstillslag. Det var knappast aktuellt tidigare. En delförkla-

ring till denna förändring i polistaktik skulle vara att personer med koppling till organiserad brottslighet – och därmed våldskapital – är involverade i ekobrott.

Samtidigt har myndigheterna blivit skickligare på att kartlägga kriminaliteten. På ekobrottsområdet är kriminalunderrättelsetjänst en tämligen ny företeelse, och utvecklingen med myndighets-samverkan har haft stor betydelse. En intervjuad åklagare är också inne på att underrättelseverksamheten spelat en stor roll för att detektera allvarlig ekonomisk brottslighet. Om förundersökning syftar till att utreda redan upptäckta brott går underrättelseverk-samhet ut på att upptäcka brott genom ett omfattande kartlägg-ningsarbete. Ibland kan underrättelseverksamhet upptäcka brotts-lighet som enbart befinner sig på planeringsstadiet. Som så många andra intervjupersoner menar den intervjuade åklagaren dock att det ändå var enklare förr; den storskaliga kriminaliteten fanns inte riktigt på samma sätt tidigare.

Cigaretter, sprit och olja

Smuggling och illegal handel med tobak, sprit och olja har länge varit en viktig nisch inom organiserad brottslighet. Till stor del handlar det dock om ekonomisk brottslighet, att inte betala de höga punktskatterna. För dessa varor svarar punktskatterna för merparten av priset till konsumenterna. En intervjuad åklagare berättar att det under tidigt 1990-tal handlade om smuggling av porslinsföremål, klockor, smycken, trådlösa telefoner och givetvis cigaretter och alkohol. Cigaretterna kom ofta från Östeuropa och smugglades till Sverige av uppfinningsrika och resursstarka ligor.

En tydlig utveckling av denna typ av brottslighet är att den gått från klassisk smuggling till ekobrott, där företag med anstånd att betala punktskatt utnyttjas för brotten. Det är en utveckling som återkommer; företag används för brotten eftersom det underlättar, eller är nödvändigt, för att sätta brottsplanerna i verket. Alkohol och tobak köps lagligt utanför Sverige, och transporteras likaledes lagligt till ett så kallat punktskatteupplag som företaget har rätt att inneha (Brå 2015:15). När väl varorna lämnar lagret, typiskt sett för transport till detaljistledet, inträder skattskyldigheten för punktskatterna. Det är alltså dessa skatter som inte betalas, och inte heller moms.

Ekobrottsprofilen förstärks när det gäller framför allt cigaretter, eftersom det legala detaljistledet med kvarters- och tobaksbutiker svarar för försäljningen till konsumenterna (Brå 2011:7). Eftersom detaljisterna köper cigaretterna svart förutsätts att försäljningen i butik också kan ske utan redovisning. Alkohol har inte samma tydliga distributionsnät, utan säljs via arbetsplatser, olika nätverk

och genom ”rullande systembolag”. En del av svartspirten hamnar dock på restauranger och barer.

Svartarbete

Svartarbete är den ekobrottslighet som genom åren fått störst uppmärksamhet. Det är också en vanligt förekommande brottslighet. Skatteverket gör regelbundet mätningar av medborgarnas och företagens syn på skattefusk. Bland annat mäts hur många som personligen känner någon som arbetar ”svart”. Mätningarna visar att andelen som inte känner någon som arbetat svart ökat från 33 procent till 53 procent mellan 2006 och 2012. Frågan om skattefusk visar samma utveckling. Andelen som personligen inte känner någon som skattefusk har ökat från 42 procent till 58 procent (Skatteverket 2012). För många som jobbar svart står vita beskattade inkomster för merparten av inkomsterna (RRV 1998:29). Men även om det svarta arbetet svarar för en mindre del av de totala inkomsterna från arbete gör det stora antalet deltagare i den svarta ekonomin att det sammantaget handlar om en stor mängd obeskattade pengar (Skatteverket 2011).

Svartarbetet står för närmare hälften av skattefelet enligt Skatteverket, eller 66 miljarder kronor (Skatteverket 2008). Den största delen av svartarbetet äger rum i mindre företag. Det svartarbete som hamnar under EBM:s lupp tar sikte på organiserade upplägg, där många personer är involverade och med stora belopp i omsättning.

Före mitten av 1990-talet var det vanligt att det fanns något enstaka fakturaskrivande bolag vars enda uppgift var att skicka fakturor för påstådda utförda arbeten. Meningen var att det företag som faktiskt hade utfört arbetet, helt eller delvis med hjälp av svart arbetskraft, genom fakturan kunde föra pengarna vidare samtidigt som de påstods vara en avdragsgill kostnad i rörelsen. Via faktureringsbolaget kunde pengarna sedan genom olika manövrar tas ut som kontanter för att användas till svarta löner. Sedan har organisationsgraden utvecklats genom att factoringbolag ingår i kedjan av företag – och faktura- och betalningsströmmar dem emellan – allt för att försvåra utredningarna. Växlingskontor används också för att omvandla kontomedel till kontanter (Brå 2015:22).

För åtskilliga gärningspersoner är det fortfarande kontanter som gäller i slutändan. En intervjuad analytiker menar att den striktare regleringen mot penningtvätt och rapporteringssystemet av misstänkta transaktioner gör att kriminella söker sig till kontantbranscher ännu mer än tidigare, samt till företag som erbjuder bankliknande tjänster, till exempel växlingskontor och factoringföretag. Dessa företag används bland annat för att omvandla kontomedel till kontanter.

Underentreprenörer och offentlig upphandling

I flera branscher, inte minst inom bygg och anläggning, är det vanligt att många företag deltar i ett och samma projekt. Byggbranschen har under lång tid genomgått en strukturomvandling, och inga byggbolag vill sitta med för mycket arbetskraft (SOU 1997:111). Förr hade förvaltningar och företag egen anställd personal för städning, men som ett led i privatiseringsvågen anlitas i stället företag på entreprenad. Upphandlingar driver på med lägsta pris, och därmed skapas en grogrund för illojal konkurrens genom framför allt svartarbete. På detta sätt hänvisar en intervjuad ekonom till tidsandan som en viktig förklaring till det storskaliga svartarbetet.

Ett särskilt problem med svartarbete inom bygg- och anläggningsbranschen är att branschen är en motor i svensk ekonomi och sysselsätter omkring tolv procent av den yrkesarbetande befolkningen (EBM 1999). En intervjuad forensisk expert beskriver det starka konjunkturtrycket på bygg- och anläggningsbranschen samt den närliggande åkerinäringen i samband med stora projekt som Globen, Arlandabanan och Södra länken. Högkonjunktur och stora projekt innebär också ofta stora ekobrott. Långa kedjor av underentreprenörer är vanligt förekommande, och det är i dessa led som svartarbetet äger rum.

Utnyttjande av arbetskraftsinvandring

Förr var det främst svenskar och finnar som förekom i svartarbetshärvorna, bevisningen fanns också i Sverige eller Finland. Enligt en intervjuad skattedirektör, nyligen pensionerad, kan det finska inslaget förklaras med tidig arbetskraftsinvandring i kombination med att kvalificerad finsk arbetskraft rekryterades till branscher med problem med svartarbete. Det handlade om bygg- och anläggning samt den numera utdöda varvsnäringen. EU-inträdet och den fria arbetsmarknaden har i grunden förändrat spelplanen. Bemanningsföretag tillhandahåller utländsk arbetskraft. Numera är Baltikum vanligt förekommande i utredningarna. En förklaring är att svenska banker tidigt etablerade sig där efter östblockets fall, samtidigt som baltisk arbetskraft sökt sig till Sverige. I stället för kontanter förekommer det att svartarbetare får in medel på baltiska konton, kopplade till i Sverige gångbara bankkort.

Det utländska inflytandet är också stort inom åkerinäringen, berättar en pensionerad polis. På 1960-talet var svartåkare ett begrepp, men med åren har branschen sanerats. På 2000-talet började dock branschen få problem med utländska åkerier, och han ser en tillbakagång mot de problem han upplevde vid trafikpolisen med överlast, trafikfarliga fordon och ekobrott.

Möjliggörare till den svarta ekonomin

En yrkesgrupp med stor betydelse för den svarta ekonomin, och som tidigare sällan hamnade i förundersökningar och knappast aldrig inför skranket, är de som hanterar de finansiella sidorna kring svartarbetet, som dess administratörer och kamrerer. Dessa personer med juridisk och ekonomisk kompetens har nog alltid funnits, men kunde tidigare hålla sig i bakgrunden och därför sällan upptäckas. Det är dessa ”möjliggörare” som registrerar bolag, ser till att fakturor skrivs i syfte att skapa avdrag och kanalisera kontomedel, öppnar bankkonton, rekryterar målvakter till dessa och ordnar så att kontanter tas ut på banker eller växlingskontor utan att det rapporteras till Finanspolisen (Brå 2007:27).

Dessa möjliggörare uppmärksammades dock när Ekobrottsmyndigheten började använda telefonavlyssning. Detta hemliga tvångsmedel – numera benämnt hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation – hade traditionellt använts inom kontraspionaget och sedan mot organiserad narkotikabrottslighet, men knappast mot ekobrott. Genom att avlyssning nu kan sättas in mot brott som bedöms ge ett straff på minst två års fängelse (straffvärdesventilen), finns möjligheten att använda hemliga tvångsmedel även mot ekobrott, av allvarligare slag. Till en början talades det vitt och brett i telefon, men i takt med att det blev känt att polisen lyssnar även på ekobrottslingar, har gärningspersonerna blivit försiktigare. Numera är samtalen ofta kortfattade och kodord används. Därför har fysisk spaning blivit ett viktigt komplement till avlyssning. I dag har avlyssning använts i omkring tio år, och har lett till en ökad insikt om det organiserade svartarbetets logistik och funktioner, vilket i sin tur har medfört att ”nya” kategorier av gärningspersoner, som t.ex. möjliggörare, har kunnat dömas.

ROT- och RUT-bedrägerier

De nya förmånerna RUT- och ROT-avdrag illustrerar hur nya förmåner ofta medför nya brottsupplägg. År 2004 infördes ROT-avdrag för byggnadsarbeten i privatbostäder (Skatteverket 2011:1). Det innebär att villa- eller bostadsrättsinnehavaren får en skattereduktion för arbetskostnaderna. Med den nya lagstiftningen började bedrägerier ganska snart att dyka upp – en ödets ironi, eftersom syftet med ROT-avdraget inte bara var att sätta fart på byggsektorn, utan också att göra fler tjänster vita. Brotten underlättades dessutom när ROT-avdraget reformerades genom att det inte längre var nödvändigt att ansöka om skattereduktionen i efterhand, utan fakturabeloppet istället minskades med den beräknade skattereduktionen. Sedan ansöker företaget om att få det i fakturan reducerade beloppet utbetalt av Skatteverket. Just direkta utbetalningar är särskilt känsliga för bedrägerier.

Med ROT-avdraget som mall vidgades skattereduktionen 2007 till att omfatta även hushållsnära tjänster som t.ex. städning, med beteckningen RUT-avdrag. Inte heller dessa förmåner fick vara ifred för bedragare.

Numera underrättas den som fått ROT- eller RUT-avdrag av Skatteverket när en sådan ansökan getts in av den som utfört arbetet. Tanken är att mottagaren av underrättelsen ska slå larm om ansökan inte stämmer. Det förekommer därför att brevlådor vittjas av kriminella, som vill stoppa underrättelser från Skatteverket, för att kunna fortsätta med bedrägerierna.

Finansmarknadsbrotten

Trustor

Under det sena 1990-talet och tidiga 2000-talet likställdes avancerad ekobrottslighet med bolagsnamnet Trustor. Det är också ett namn som i hög grad förknippas med EBM:s tidiga år. Det var ett investmentbolag som enligt åklagaren hade köpts av bolagets egna pengar, vilket är olagligt enligt aktiebolagslagen. Köparen hade fått anstånd med fem dagar för att erlægga köpeskillingen, vilket möjliggjorde att bolagets kassa blev disponibel för köparen.

Härvan är som hämtad ur en film: Excentrisk brittisk lord som påstods vara god för åtskilliga miljarder, men som i själva verket var luspank. Historien inkluderar en herrgård i England, en konservativ brittisk klubb, affärsmän från Londons finansvärld, ekobrottslingar i två generationer, kopplingar till Göteborgs societet, en släkt med storföretagsledare och kontor på fin adress (Lindstedt 2000). Både Liechtenstein och Gibraltar figurerar i målet, liksom advokatbyrå Mossack Fonseca i Panama (nu högaktuellt i samband med omfattande skatteundrandraganden). En känd svensk PR-byrå anlätades också för att putsa upp den affärsmässiga fasaden.

Det var journalisten Gunnar Lindstedt (2000) som i Svenska Dagbladet avslöjade turerna kring Trustor, vilket ledde till att EBM gjorde tillslag. Utfallet för EBM blev dock magert. Enbart en gärningsperson fälldes till ansvar. Den utpekade huvudmannen, Joakim Posener (2004), valde att hålla sig undan och efterlystes internationellt. Den tiden har han skildrat i en bok (Posener 2004). Enligt en intervjuad polis som medverkade i förundersökningen, hade det varit en "annan sits" om även Posener hade kunnat höras i målet: "Felar en länk, så håller det inte." De tilltalade hänvisade nämligen till Posener. Dessutom hade åklagaren ett tufft arbete, ensam mot sju advokater.

Trustor illustrerar ett dilemma som EBM mött i flera högprofilfall, varav några redovisas nedan. Om man inte åttalar blir kritiken kompakt: "Manschettbrottslighet lönar sig medan småfolket åker fast. Vi är inte lika inför lagen". Och om EBM:s åttlagare åttalar men förlorar låter kritiken inte heller vänta på sig. Myndigheten uppfattas som inkompetent och utsätter de tilltalade för en svår prövning. Det anknyter till diskussionen ovan, om att utgången i profilmålen oförtjänt kan avgöra betyget för hela myndighetens verksamhet.

Utfallet för aktieägarna i Trustor-affären blev dock bättre. En förlikning träffades med banker, och pengar som hade frusits av myndigheterna återlämnades innan de blivit oåtkomliga för konkursförvaltare och fordringsägare. När bolaget delades upp fick aktieägarna bättre betalt än vad aktierna hade varit värda när Trustorhärvan började rullas upp.

Prosolvía

"Det tar fem år att bli en skicklig ekoåttlagare och tio år att bli en utbränd ekoåttlagare". En åttlagare citerar en kollega som försökte sätta ord på sina känslor efter att ha drivit ett stort ekomål på 1980-talet. Själv var intervjupersonen en av åttlagarna i ett av Sveriges största mål som gällde påstått svindleri, Prosovia, med 70 rättegångsdagar och 100 miljoner kronor i processkostnader.

Börsraketen Prosovia var tidigt ute med att ta fram program för datorstödd visuell simulering. Det samlade börsvärdet på företaget hade en toppnotering i mars 1998 på 4,8 miljarder kronor (Svensson 2014). Kursen hade då gått upp 237 procent sedan börsintroduktionen. Prosovia var något av en folkaktie samtidigt som bolaget behövde mer pengar för att utveckla sina produkter. Dessa befann sig fortfarande på pionjärstadiet. En tolkning är att det gällde att hålla bolaget flytande och aktieägarna på gott humör; när väl produkterna var utvecklade skulle pengarna flyta in.

Prosovia försattes i konkurs i december 1999. Året därpå polis-anmålde konkursförvaltaren fyra personer i bolagets ledning. I januari 2003 väckte åttlagare på EBM åttal för grovt svindleri och grovt bokföringsbrott. Åttlagarna påstod att Prosovia hade blåst upp omsättningen genom bokföra försäljningar (128 miljoner kronor) som inte var färdiga för intäktsföring. En förlust på 36 miljoner kronor förvandlades därmed till en vinst på 80 miljoner kronor. Inga reservationer eller kommentarer gjordes i årsredovisningen trots att det var känt att affärerna inte hade utvecklats som planerat. Någon betalning hade inte heller erlagts.

Åttlagarna utsattes för skarp kritik från försvararna, som menade att åttalet hade väckts på felaktiga grunder. I en närmare 900 sidor

lång dom friades 2005 de åtalade, eftersom åklagarna inte kunde visa att brott hade begåtts uppsåtligt. Till följd av den 1,5 år långa rättegången och företags höga börsvärde räknas Prosolvias till ett av de största målen av sitt slag.

Även internt inom EBM fanns synpunkter på det egna åtalet. En EBM-promemoria (2009) reflekterar över åklagarnas taktik i Prosolvias fallet. Den uppfattning som förs fram är att åklagare har lättare att påvisa formella brister i bokföringen än att bevisa kriminellt vilseledande svindleri. Det är en linje som blivit alltmer gällande; rättegången förvandlas från ett dramatiskt skådespel kring skuld, girighet och konspiration, till rena teknikaliteter.

Prosolvias uppgång och fall utspelade sig under den värsta börssyran; det rådde högkonjunktur och optimism. ”Prosolvias var ett ärende av sin tid”, kommenterar en av åklagarna som drev målet. Också datautvecklingen med simuleringsteknik var en bidragande orsak till intresset för aktierna. Prosolvias uppfattades som ett företag ”på väg”, och som såg mycket lovande ut. Det var spännande med nya revolutionerande produkter och det ena dataföretaget efter det andra med avancerad teknik dök upp på marknaden. Många var nyfikna och ville satsa pengar.

Prosolviamålet följdes av ett tvistemål, med helt andra beviskrav än i det tidigare brottmålet.⁴ Tvistemålet pågick i tretton år och slutade med att Hovrätten för Västra Sverige i augusti 2013 ålade revisionsföretaget Öhrlings PricewaterhouseCoopers att betala 980 miljoner kronor i skadestånd till konkursboet efter det börsnoterade aktieföretaget Prosolvias (Svensson 2014). Med dröjsmålsränta uppgick skadeståndet till två miljarder kronor och ökade med 250 000 kronor om dagen. Detta var ett av de högsta skadestånden som någon svensk domstol dömt ut. Hovrättens dom har dock utsatts för kritik av Bo Svensson (2014), tidigare ordförande i Högsta domstolen.

HQ Bank

Det dröjde till 2010-talet innan EBM:s åklagare drev nästa högprofilerade mål om grovt bokföringsbrott och grovt svindleri. Denna gång mot huvudmännen bakom HQ Bank, några av dem landets mest kända finansmän (Cederblad 2016). Målet gällde om banken hade använt rätt värderingsmetod för optioner i dess tradingverksamhet. Det ansåg tingsrätten, och menade på objektiva grunder att något brott inte ens hade begåtts. Med ett sådant slut

⁴ Liksom i brottmålet var kärnfrågan när 128 miljoner kronor i intäkter från femton affärshändelser rörande försäljningar skulle tas upp. Hovrätten fann att revisorn borde ha anmärkt på periodiseringen av dessa intäkter. Hans underlåtenhet ansågs ha orsakat Prosolvias konkurs.

och mot bakgrund av att både åklagaren och Finansinspektionen (som stött EBM med ekonomisk expertis) utsatts för massiv kritik som går ut på att banken hade gjort en korrekt redovisning, valde EBM att göra en egen utvärdering av förundersökningens struktur, resursanvändning och liknande frågor (Gustavsson 2016). Med HQ-bank har EBM ännu en gång förlorat ett profilmål. I den avslutande diskussionen återkommer vi till vad det kan betyda för EBM-åklagarnas val av framtida åtal.

Med ett fyrtiotal advokater på försvararsidan hade åklagaren en tuff uppgift framför sig (Hellekant 2016). Även i Prosolviamålet fick åklagarna erfarra ett hårdnande samtalsklimat i rättegångssalen. En av åklagarna berättar:

Vi satt i sal 5 med träfärgade väggar och hade egen duk och projektor med oss. Vi var två åklagare, två ekonomer var med ibland liksom några poliser. Sedan var det fem åtalade, med minst en advokat vardera, en hade tre. De fyllde upp den andra sidan. Det jobbiga är att hålla linjen när de hela tiden "kastar äpplen". Det var svårt för domstolen att ta till sig allt. Advokaterna protesterade. Det var mycket störande och en del av psykologin.

Många åklagare vittnar om att försvararsidan riktar in sig på rena procedurfrågor i stället för det åtalet egentligen handlar om. Fortsätter denna form av fokusförskjutning i stora profilmål, särskilt där måltavlan är åklagarsidan, "kommer vi inte att ha så många åklagare kvar", konstaterar åklagaren i HQ-målet torrt (Hellekant 2016). Det ska tilläggas att försvararsidan rimligtvis har en annan uppfattning om hur processer ska drivas; i allt väsentligt är det myndighetspersonernas bild som återges i denna beskrivning.

Likt Prosolviamålet har även brottmålet om HQ Bank följts upp av ett tvistemål där de aktieägarna som förlorade på bankens konkurs begär fem miljarder kronor i skadestånd. Visserligen friades huvudmännen i brottmålet (åklagaren har inte överklagat till hovrätten), men riskerar alltså skadestånd och bör därför "hushålla med segerchampagnen", enligt en kommentar av en ledande ekonomi-reporter (Neurath 2016).

Marknadsmanipulation

En intervjuad åklagare ger ett exempel på marknadsmanipulation: handeln kan vara riggad genom att några personer kommer överens om volym och pris för aktieaffärer (*match trade*). Om priset är avvikande, ger det en signal till marknaden. Då kan kursen förändras och gå upp. Sker handeln dessutom med stora volymer påverkar det kursen i större utsträckning. På det sättet blir ägarna

och ledningarna rikare. Dessutom ökar det förutsättningarna för en önskvärd nyemission.

Problemet med manipulerade börskurser och att personer med insiderinformation skor sig på börsen är att pengarna bokstavligen försvinner från den svenska marknaden. För mycket fusk leder till att investerarnas kapital styrs till andra marknadsplatser, i andra länder som bedöms som mer pålitliga. En intervjuad åklagare betonar att riskkapitalet finns på börsen. Om börsen inte fungerar leder det till ekonomisk stagnation. Brott som riktar sig mot marknadens funktionssätt har tidigare inte riktigt fått fäste i ett välfärdsland som Sverige. Men tiderna förändras; åklagaren påpekar att våra pensioner numera finns på börsen. På ett högst påtagligt sätt har därför också finansmarknadsbrotten blivit en angelägenhet för alla, ungefär som att skattebrott leder till minskade offentliga åtaganden och högre skatter för alla. Det är därför inte konstigt att en udda och volymmässigt begränsad kriminalitet som finansmarknadsbrott fått stor uppmärksamhet och blivit en profilfråga för EBM (Brå 2016). Talande är att omsättningen på börsen ökade under åren 1991 och 1998, från 130 miljarder kronor till 1 800 miljarder kronor per år (EBM 1999). Den intervjuade åklagaren är dock ännu inte nöjd. Fortfarande har det inte riktigt satt sig att värdepappersmarknaden är viktig, menar han. Det finns en uppfattning om att finansmarknaden är skild från ekonomin i övrigt, den ”riktiga” ekonomin. Det var först på 1980-talet som aktier blev folkligt i Sverige, medan man i USA redan länge hade sparat i aktier. PPM-fonderna (aktiesparande inom ramen för allmän pension) kom först på 1990-talet.

Ett annat sätt att manipulera marknaden är att använda sig av forum på nätet, som fungerar på samma sätt som bloggar. I dag är marknadsanalyser inte längre förbehållet affärspressen. På öppna forum kan vem som helst registrera sig och skriva marknadsanalyser. Ett aktuellt fall gäller två personer med goda kunskaper om läkemedel. De påstås ha publicerat analyser om olika preparat på en rådgivningssajt, och använder sig av flera signaturer för att ge intryck av många bedömare. De länkar också till andra forum för att få större spridning. På det sättet når de ett stort antal presumtiva spekulanter. När kursen gått upp säljer de av sina aktieinnehav. Enligt åklagaren har analyserna visserligen innehållit få rena felaktigheter, men beskrivningarna har skett på ett vilseledande sätt i syfte att driva upp kurserna.

Insiderbrott

Insiderbrott för tankarna till en liten krets gärningspersoner med tillträde till storbolagens slutna styrelserum. En intervjuad åklagare berättar att när insiderlagstiftningen infördes 1990 mötte

polis och åklagare en ny typ av misstänkta personer. Ofta var det förmögna män som hade råd med skickliga advokater. De anlidade i sin tur professorer för att ge större tyngd åt försvarets argumentation. En annan åklagare ger en delvis annorlunda bild av dagens situation. Även grovt kriminella personer med koppling till organiserad brottslighet har börjat figurera i insiderbrotten (EBM 2013). Dessa kriminella identifierar sårbara styrelseledamöter (t.ex. personer med skulder) och utpressar dem för att få ut insiderinformation. Även i vissa stora etablerade bolag finns kontakter med grovt kriminella. En intervjuad konkursförvaltare är också inne på att stora bolag har börjat ”glida ut i träskmarknaderna” (jfr Brå 2016). Han ser en fara i att insiderbrott breder ut sig, liksom korruption, att stora börsbolag är involverade i brott och att ledande direktörer i svenskt näringsliv är inblandade.

Samtidigt är det karaktäristiska för ekobrott att etablerade personer är involverade. En mardröm för myndigheterna är när egna anställda från insidan bistår kriminella eller väljer att helt byta sida (Brå 2014:4). Både Skatteverket och Försäkringskassan har drabbats av insiderproblematiken när stora belopp felaktigt betalats ut (moms respektive ersättning) eller att deklarationer klarmarkerats (Brå 2014:4). En polis berättar om ett fall från 2006, där en skattehandläggare granskade sin hög med deklarationer och började känna igen en siffra. Misstankarna ökade när även samma handstil återkom. Han upptäckte det som internt på Skatteverket kom att kallas för ”Deklarationsfabriken”. Det visade sig att en insider med tidigare anställning inom Skatteverket erbjöd personer att slippa skatt. Ett vanligt förfarande vid deklarationskontrollen är att bestämma dess inriktning och särskilda granskningsnivåer. Exempelvis låter man avdrag under vissa belopp passera. Det var dessa granskningsnivåer som den tidigare skattetjänstemannen hade kunskap om och följaktligen hjälpte sina klienter med, genom att yrka avdrag för framför allt rese- och räntekostnader. I detta fall erbjöd gärningspersonen handgripligt bistånd, men det kan också handla om att förmedla kunskap om regelsystem, ansökningsrutiner och kontrollsystem (Brå 2014:4). Det kan också omfatta att öppna dörren för oseriösa företag. En intervjuad forensisk expert erinrar sig ett fall i städbranschen där en insider anställd av kommunen bistod företag att dra nytta av offentlig upphandling.

En annan form av insiderproblematik gäller försvarare i brottmål som haft affärsförbindelser med sina klienter (von Sydow 2000, Brå 2014:4). Det finns misstänkta fall där sådana affärsförbindelser innefattat del av den brottslighet för vilken klienten är misstänkt. Försvararna skulle därför ha ett eget intresse att förordnas

som offentliga försvarare, för att på det sättet få insyn i målet och bevaka sina egna intressen.

Ytterligare ett slags insider är revisorer i aktiebolag, en kontrollfunktion som klienten – bolaget – vill utnyttja för egen vinning.

Ringemålet (Cevian- och Nordeamannen)

Ett av de mest uppmärksammade målen om insiderbrott utspelade sig 2010 ("Ringemålet"). Huvudpersonerna är två barndoms-vänner som båda arbetade inom finansvärlden, på Nordea respektive CevianCapital. I den intensiva mediebevakningen gick de under namnen Nordea- respektive Cevianmannen. De handlade väldigt mycket i vissa papper innan kurspåverkande nyheter kom ut. Det gjorde att de misstänktes för att utnyttja insiderinformation. Sammanlagt skulle de ha gjort vinster på 130 miljoner kronor. Pengarna hamnade på konton i Schweiz och Luxemburg.

När Ekobrottsmyndigheten satte in telefonavlyssning kom det fram att de inblandade talade kryptiskt med varandra och gick över till andra telefoner. När polisen slutligen gjorde tillslag hos Cevianmannen upptäcktes 3,1 miljoner kronor i kontanter i två tidskriftssamlare. Vid tillslaget hos Nordeamannen fann polisen 490 000 kronor gömda i en bilbarnstol.

Det slutliga åtalet gällde trettio insideraffärer. Enligt en av åklagarna som drev målet hade de tilltalades försvarare dammsugit marknaden på information och levererade alternativa förklaringar till varje åtalspunkt. De tilltalade friades för insiderbrott. De fälldes dock för skattebrott till följd av oredovisade realisationsvinster på värdepapper. Några år senare undanröjdes domarna om skattebrott till följd av en teknikalitet. Eftersom de dömda tidigare i ett skatteförfarande hade blivit påförda den administrativa sanktionen skattetillägg, kunde de inte i en senare brottmålsprocess dömas för i grunden samma gärning. I bakgrunden fanns ett principiellt avgörande i EU-domstolen. Det var ett mycket stort antal personer som på detta sätt fick sina skattebrottsdomar undanröjda.

Framtidens ekonomiska brottslighet

Det går bra för Sverige, men inte för alla

Ett problem som hittills fått begränsad uppmärksamhet i Sverige är arbetskraftsexploatering. Det är också troligt att gruppen utan uppehålls- och arbetstillstånd kommer att öka till följd av en restriktiv migrationspolitik, menar en intervjuad ekonom. Det innebär ett stort antal papperslösa som måste försörja sig. Därmed ökar utbudet av svart arbetskraft. Särskilt gäller det i branscher eller delar av branscher utan krav på utbildning och särskild

kompetens. Utan uppehålls- och arbetstillstånd får arbetstagaren knappast del av de rättigheter som gäller på en legitim arbetsmarknad, i fråga om arbetsvillkor och löner samt välfärdssystemets förmåner. Knutet till arbetskraftsexploatering och svartarbete är även människosmuggling, handel med arbetstillstånd, korruption, arbetsmiljöbrott och till och med människohandel (trafficking). Det handlar om en flytande gräns mellan ”riktiga” företag och en näringsverksamhet som bedrivs utanför registreringar, annons i gula sidorna och skattedeklarationer.

Samhällsutvecklingen tycks gå åt två håll när det gäller risker för ekobrott. Den största delen av samhället fungerar bättre, vilket bland annat ger avtryck genom att skattefelet synes minska (Skatteverket 2014). En förklaring kan vara att det har blivit mer ordning och reda genom fler kontrolluppgifter, förenklingar och förbättrade kontrollsystem. Parallellt sker dock en utveckling till det sämre, som dock förmodligen är så begränsad att den inte nämnvärt påverkar nationella siffror, som för det totala skattefelet. Det handlar då om irreguljära marknader med svarta varor och tjänster, arbetskraftsexploatering och kopplingar till organiserad brottslighet (Korsell 2015a). En del talar om parallellsambällen för att betona att dessa områden i mångt och mycket står utanför det reguljära samhället och att kriminella aktörer har stort inflytande (Brå 2016).

Frågan är vad denna parallella utveckling kommer att medföra. En pessimistisk bild är en växande irreguljär ekonomi där vissa branscher kan drabbas. Problemet är snarare de problem med allvarlig brottslighet som följer i spåren av den irreguljära ekonomin: utpressning, uppgörelser med våldsbrott som sprängningar och skjutningar, övergrepp i rättssak och andra exempel på otillåten påverkan mot brottsoffer, vittnen och myndighetspersoner. Arbetskraftsexploateringen har redan nämnts. Denna brottslighet får en väsentligt vidare inverkan på samhället än att enskilda offer drabbas.

En optimistisk bild innebär att alla ansträngningar mot ekonomisk och organiserad brottslighet kommer att bära frukt. Det skulle innebära att brottsligheten går ner i ett slags ”normalläge”. Under alla omständigheter bör det vara ett mycket stort och långsiktigt åtagande för att vända en utveckling som redan tycks ha fått fäste. Samarbeten i nätverksstrukturer, mellan gärningspersoner med olika bakgrund, innebär en utmaning för rättsväsendets förmåga att organisera sig. En viktig reform, med närmare tio år på nacken, är regionala underrättelsecentrum (RUC), där en rad myndigheter samarbetar, och regionala polisiära aktionsgrupper (Brå 2009:19). Två större och aktuella organisationsförändringar av rättsväsendet är den nya regionindelningen av Polismyndigheten och EBM:s

nationella ansvar. Framtiden får utvisa om dessa kommer att vara effektiva för att möta framtidens utmaningar.

Kontroll och integritet viktigt

Kontroll är en viktig faktor för att upptäcka och förhindra ekobrotten. Samtidigt har antalet skatterevisioner minskat de senaste fem åren. En intervjuad analytiker påpekar att det mesta nu inom myndighetsvärlden går ut på förenklingar och service, inte kontroll. Den utvecklingen gynnar dem som vill hålla sig under radarn. Systemet vilar idag på tanken att människor vill göra rätt. Ofta krävs en rejäl skandal för att krav på kontroll ska göra sig gällande. Den intervjuade analytikern är dock inne på att det finns en uppfattning om att myndigheterna ligger efter. Antingen det stämmer eller ej, upplevs myndigheterna som passiva, vilket riskerar att minska tilltron till de allmänna systemen, och samtidigt minska viljan att bidra som skattebetalare, enligt analytikern.

Parallellt med dessa tendenser finns också raden av valfrihetsreformer (skola, hemtjänst, bilprovning) som har gjort medborgarna till konsumenter. Som konsumenter väljer vi – och väljer bort. Vi ställer således högre krav på att den service som samhället erbjuder ska vara individuellt anpassad. Samtidigt är det fler som tecknar privata pensions- och sjukförsäkringar. Man litar alltså inte fullt ut på att man kommer att få den vård eller den pension man behöver – trots att man betalar skatt för just den typen av trygghet. Det är ett komplext samspel av flera olika trender, som individualisering och att offentlig verksamhet bedrivs i privat regi (med ökad valfrihet till följd).

Ett annat potentiellt hot mot tilltron till myndigheterna är uppdagandet av så kallade insiderhärvor. En viktig framtidsfråga är följaktligen att slå vakt om det reguljära samhällets integritet, och särskilt gäller det myndigheter. Det gäller att stå emot otillåten påverkan, framför allt korruption. Nyligen har byggbranschen och stora inköpare träffat en överenskommelse om att motverka korruption inom den offentligt finansierade bygg- och fastighetssektorn (2015).

De stora ekobrottsmålen – från rättegångsdrama till teknikaliteter

Alltför stora mål, som binder upp domstolar och parter i månader ("rättegångshäkte"), beviskrav som påstås skärpas i takt med de tilltalades status, skickliga advokater som ständigt punkterar åklagarbeskrivning och vittnesutsagor samt domstolsledamöter med bristande ekonomiska kunskaper – det är faktorer som påverkar hur åklagarna väljer sina strategier. Till det kommer att vissa brottmål är så sällsynta att de uppfattas som unika och därmed

påverkar beviskraven i ökande riktning. Flera intervjuade poliser och åklagare ger uttryck för denna långa rad av hinder. Från stora härvor med dramatiska övertoner till begränsade brottmål kring teknikaliteter – det är en iakttagelse kring ekobrottens framtida utveckling. Vad som hela tiden skaver hos framför allt åklagarna är givetvis raden av förlorade profilmål (Trustor, Prosolvia, HQ Bank, Ringen).

En intervjuad åklagare har funderat mycket på de stora målen om grovt svindleri. Åklagaren menar att det i framtiden kommer att bli fler fall som Prosolvia, med eller utan frikännande brottmålsdomar. Detta eftersom förutsättningarna kommer att vara desamma, med ett stort intresse för att investera i aktier i företag med spännande framtidsprodukter. Sedan försvinner pengarna lika snabbt som de kom. Det handlar om ”rätt” marknad under ”rätt” tid.

Samtidigt, med ogillade åtal som Prosolvia och HQ Bank i bagaget, är det inte en djärv gissning att åklagare kommer att iakttä större försiktighet i framtiden när de väljer åtalsstrategi. Det skulle i så fall innebära att de begränsade resurserna i högre grad sprids ut på ärenden med en större bedömd framgångsfaktor än att kraftsamlas mot de riktigt stora målen. Betydelsen av att nå framgång och få en hög genomströmning har redan fört med sig att brottet oredlighet mot borgenärer undviks. I stället prioriteras bokföringsbrott. Som tidigare nämnts gäller detsamma för grova skattebrott som kanaliseras till grova bokföringsbrott. Förmodligen ska denna utveckling uppfattas som ett exempel på en strävan efter mätbar effektivitet. Det behöver inte avse hela brottstyper utan snarare förfaranden som är kostbara att reda ut. Frågan är om det centrala är att få till stånd så många fällande domar som möjligt eller om det också är av betydelse att rättegången handlar om det ”verkliga” brottet, som återspeglar den tilltalades ”verkliga” intentioner. En utveckling mot formella brister kan leda till att ekobrottens allvar minskar jämfört med traditionell brottslighet, där de faktiska omständigheterna kring gärningarna talar ett tydligare språk än för ekobrott.

I de situationer där det till följd av medial uppmärksamhet inte går att undvika att ge sig i kast med brott i den högre skolan, leder en riskminimeringsstrategi till att målen kommer att gälla begränsade delar av en större brottsplan, ofta av en mer teknisk natur än brottslig skuld (exempelvis att åtalen gäller grov urkundsförfalskning och grovt osant intygande istället för svindleri). Denna hypotes motsägs dock av att åklagare i augusti 2016 valde att väcka åtal mot tre före detta styrelseledamöter i Saab Automobile för bland annat grovt svindleri. Åklagaren gör gällande att företrädarna för Saab vilselett olika intressenter om bolagets ekonomi. Exempelvis skulle några betalningsproblem inte ha funnits trots

695 miljoner kronor i förfallna leverantörsfakturor till 905 olika leverantörer (Johansson och Arbman Hansing 2016).

Gränsen mellan legalt och illegalt

Det finns två grundläggande aspekter på svårigheten att framgångsrikt driva ekobrott i rätten. Den ena är att de påstådda brottsliga gärningarna ofta ligger nära ett fullt legalt agerande (tidpunkt för intäktsredovisning, tillgångars värde). Det andra är att brotten ofta har begåtts i ”riktiga” företag med ibland högstatuspersoner i ledningen. Följande stycke är hämtat från en EBM-promemoria från 2009 (s. 3):

... det är en generell svaghet hos ekoåklagare att man inte riktigt inser hur mycket bevisning som krävs för att oegentligheter ska anses styrkta i etablerade och seriösa verksamheter. I de flesta ekomål brukar det vara fråga om verksamheter som är helt oseriösa eller i vart fall har betydande sådana inslag. För ifrågasatta förfaranden i sådana verksamheter finns det en sorts presumtion för att agerandet också är brottsligt. (...) När det gäller åtal som avser i grunden seriösa verksamheter tror jag [promemorieförfattaren] vidare att ekoåklagarna ofta överskattar värdet av den egna bevisningen och samtidigt underskattar värdet av den bevisning som de tilltalade som regel alltid tar fram i den typen av ekomål.

En intervjuad skattedirektör med lång erfarenhet av skatterevisioner och den brottsutredande delen av Skatteverket, berättar om svårigheter han mött när de rent skatterättsliga frågorna ska växlas upp till brottmål. Han har sett flera mycket tveksamma ageranden från etablerade stora företag, men åklagarna har varit kallsinniga till att gå vidare. De har sett alltför stora hinder med att dra storföretag inför skranket. De är för stora för att angripas eller ”för stora för att gå omkull”, för att parafrasera uttrycket inom finansvärlden (Luyendijk 2016). Även om högstatuspersoner i etablerade verksamheter kan sägas ha ett särskilt skydd, har de mycket att förlora på att bli anklagade för brott. Sådana incidenter är tacksamma att rapportera om i medierna, eftersom de passar väl in i logiken “the higher they rise, the harder they fall”. Här finns ett inslag av skadeglädje över att de där uppe är minst lika goda kålsupare som de där nere. Flera intervjupersoner tar upp denna aspekt. Misstänkta personer blir av med sina arbeten och hamnar i praktiken i ett slags ”förundersökningsfängelse”, menar en åklagare. En konkursförvaltare erinrar sig ett fall där de anklagade personernas liv närmast blev förstört till följd av långsam handläggning. Efter tio år blev de dock frikända och tilldelades skadestånd efter en dom i Europadomstolen.

Nya reformer skapar nya tillfällen till brott

Tidigare nämndes bedrägerier mot ROT- och RUT-avdrag samt momsutbetalningar, som exempel på att reformer skapar tillfällen till brott. Framtiden kommer dock knappast att innebära ett stopp för nya reformer, och dessvärre finns en uppenbar risk för att även dessa ännu okända reformer då missbrukas. Reformivern väger ofta tyngre än oron för nya typer av brott, vilket gör att reformerna sällan åtföljs av förutseende regelverk och kontrollsystem som möter riskerna för brott. Men kanske är tiden mogen för att lägga lite större vikt vid de brottsförebyggande aspekterna. ”Vi har den brottslighet vi förtjänar”, konstaterar en polis.

Globalisering och manipulationens tidevarv

Internethandel av varor och tjänster i kombination med nya betalningslösningar på nätet har skapat nya förutsättningar för skattebrott, men även bedrägerier. Internet gör det enklare att dölja utlandsbetalningar, skapa felaktiga avdragsmöjligheter och skapa en fasad av en seriös verksamhet. En intervjuad ekonom påpekar också att internet gör det möjligt att sprida oriktig information och manipulera kurser.

Mycket tyder på att vilseledande, i vid mening, kommer att bli en allt viktigare faktor i framtidens brottslighet. En tydlig indikation är att bedrägeribrotten ökat kraftigt, vilket sticker ut från utvecklingen av många brott i övrigt (Brå 2016:9). Falska identiteter är en form av grundläggande vilseledande, som används för olika brottstyper (jfr EBM 2013). Mot vilseledande har hittills de brottsförebyggande åtgärderna främst inneburit en kombination av att större försiktighet måste iakttas för att undgå att bli lurad samt olika tekniska lösningar som gör det svårare att begå brott. Även lagstiftningen har vässats på traditionellt manér. Frågan är om det förebyggande inslaget mot vilseledande bör breddas ytterligare. Det handlar om att på olika sätt slå vakt om olika intyg och andra handlingars autenticitet, från arbetsgivarintyg till ID-handlingar av olika slag (Brå 2015:8, Brå 2016:9). Likaså att årsbokslut och registeruppgifter visar korrekta uppgifter. Vad som beskrivs är ett slags infrastruktur som har stor betydelse för samhället, eftersom det utgör grunden för olika beslut och åtgärder, från myndigheter till investerare. Det gäller därför att i framtiden hitta lösningar som gör att denna infrastruktur blir säkrare.

Gå på pengarna

Tidigare var måttet på framgång vid ekobrott tämligen ensidigt inriktat på fällande domar och fängelsestraffets längd. En intervjuad ekonom menar att när han arbetade operativt ”tänkte vi inte ens i dessa banor” och syftar på att komma åt vinningen av

brott. Idag finns ett helt annat ekonomiskt synsätt, där brottsutbyte och annan egendom med anknytning till brott ska kartläggas och sedan återbördas genom beslag, förverkande, kvarstad och betalningssäkring. I den tillgångsinriktade brottsbekämpningens arsenal ingår också skadestånd, som kompensation för ekonomisk skada till följd av brott, företagsbot och administrativa sanktioner (Brå 2014:10, Brå 2015:15, Brå 2016). Både företagsbot och administrativa sanktioner kan uppgå till mycket höga belopp, utan jämförelse med de allra högsta dagsböterna.

EBM var tidigt ute 2007 med tillgångsinriktad brottsbekämpning genom att inrätta en särskild brottsutbytesenhet (EBM 2007). Den finns inte längre kvar, och flera intervjupersoner menar att myndigheterna sedan dess har haft svårt att hålla trycket uppe med att ”gå på pengarna”.

Att brottsutbyte tidigare knappast var något som åklagare och poliser ägnade en tanke gällde också penningtvätt. Det handlar också om brottsutbyte eller annan egendom med koppling till brott, men brukar ändå (felaktigt) betraktas som en annan fråga (Brå 2015:15). Förmodligen har det att göra med att tillgångsinriktad brottsbekämpning har rättsväsendet i fokus (Justitiedepartementet), medan penningtvättslagsstiftningen främst berör reglerings- eller kontrollmyndigheter som Finansinspektionen (Finansdepartementet).

På senare tid har mycket hänt på penningtvättsområdet, inte minst skärpta kontrollsystem och det nya penningtvättbrottet (SOU 2016:8). Jämfört med hur det var på 1980- och 1990-talen är facit att brottsutvecklingen börjat analyseras från ett ekonomiskt perspektiv. Främst handlar det om att redovisa hur stora belopp som förverkats eller på annat sätt fråntagits kriminella (Brå 2014:19). En framtidspaning är att det tillgångsinriktade inslaget kommer att komma att få större betydelse, det vill säga att de brott som prioriteras – för att upptäcka, utreda och lagföra – kommer att väljas ur ett ekonomiskt perspektiv. I första hand kommer myndigheterna att snegla på de brott där det finns ”något att ta”. På ett något mer sofistikerat plan kommer hänsyn tas till brott som påverkar de ekonomiska systemens legitimitet, från skatter och välfärdsbrott till finansiell brottslighet.

Ökat förebyggande fokus

Det finns en del som talar för att det brottsförebyggande perspektivet och en större samordning kommer att få ökad betydelse vid ekonomisk brottslighet. En åklagare utvecklar: Ekobrotten genererar svindlande summor och mörkertalet är ohyggligt mycket större än vad myndigheterna kan åtgärda. Bara fragment av dessa gigantiska belopp rör rättsväsendet på. Den preventiva effekten fungerar

därför inte på ett generellt plan. Däremot har det en preventiv effekt om myndigheterna kraftsamlar mot en viss bransch eller viss företeelse. Här skiljer sig ekobrotten från annan brottslighet, där ekobrotten är mer kalkylerande.

Mot den bakgrunden och att traditionell brottsbekämpning har sina begränsningar, återstår att i högre grad brottssäkra regleringar och system. Vad som åsyftas är inte enbart lagstiftning. En sådan utveckling tar också sikte på företagens självreglering som pågått sedan länge. Branschorganisationer inför egna auktorisationssystem för medlemmarna (SOU 1997:111). Dessa kan vara långtgående och förutom att ställa krav på kompetens och garantier omfattar auktorisationen att verksamheten bedrivs seriöst med avseende på bland annat skatter. Ett annat exempel är den kod för bolagsstyrning som antagits. Den innehåller en rad regler som syftar till att ”säkerställa att bolag för aktieägarna sköts hållbart, ansvarsfullt och så effektivt som möjligt” (Kollegiet för svensk bolagsstyrning). Olika branschöverenskommelser förekommer också för att upprätthålla en hög etik i affärsverksamheten. Bygg- och fastighetssektorn har nyligen träffat en sådan överenskommelse (ÖMK 2015). Det är därför inte bara brottsligheten som utvecklas.

Referenser

AMOB (1977). *Organiserad och ekonomisk brottslighet i Sverige. Ett åtgärdsförslag*. Arbetsgruppen mot organiserad brottslighet (AMOB). Stockholm: Rikspolisstyrelsen.

Axberger, H.-G. (1988). *Eko-brott, eko-lagar och eko-domstolar. En rättspolitisk utvärdering av lagstiftningen mot ekonomisk brottslighet*. Brå Forskning 1988:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Korruptionens struktur i Sverige. ”Den korrupte upphandlaren” och andra fall av mutor, bestickning och maktmissbruk*. Rapport 2007:21. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Organiserat svartarbete i byggbranschen*. Rapport 2007:27. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008): *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Rapport 2008:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Polisens satsning mot organiserad brottslighet. En utvärdering av 43 projekt*. Rapport 2009:19. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2011). *Storskaliga skattebrott. En kartläggning av skattebrottslingens kostnader*. Rapport 2011:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2014). *Korruption i myndighets-sverige. Otillåten påverkan mot insider*. Rapport 2014:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2014). *Gå på pengarna. En antologi om tillgångsinriktad brottsbekämpning*. Rapport 2014:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2014). *Frågan om en sammanhållen resultatredovisning för tillgångsinriktad brottsbekämpning*. Rapport 2014:19. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Intyget som dörröppnare till välfärdssystemet. En rapport om välfärdsbrott med felaktiga intyg*. Rapport 2015:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Den anmälda korruptionen i Sverige. Struktur, riskfaktorer och motåtgärder*. Rapport 2015:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Administrativa åtgärder mot ekonomisk och organiserad brottslighet. Del 1. Tillstånd att bedriva verksamhet*. Rapport 2015:15. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Penningtvätt och annan penninghantering. Kriminella, svarta och grumliga pengar i legal ekonomi*. Rapport 2015:22. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet Brå (2016). *Nitton röster om tjugo års ekobrottsbekämpning. Antologi*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet Brå (2016). *Bedrägeribrottsligheten i Sverige. Kartläggning och åtgärdsförslag*. Rapport 2016:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bergqvist, M. (2007). *Räkna med den ekonomiska brottsligheten. Om det kvantitativa studiet av ekonomisk brottslighet*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Cederblad, J. (2016). *Alla frias helt i HQ-härvan*. Svenska Dagbladet, 22 juni 2016.
- Clinard, M. B. och Quinney, R. (1973). *Criminal Behavior systems: a typology*. New York: Holt McDougal.
- Gustavsson, D. (2016). *EBM tillsatte utredning efter HQ-domen – ”mycket ovanligt”*. Den 11 juli 2016.

- EBM (1999). *Ekonomisk brottslighet och dess bekämpning. Lägesrapport för myndighetsgemensamma riktlinjer inför 2000*. Stockholm: Ekobrottsmyndigheten.
- EBM (2007). *Rapport om den ekonomiska brottsligheten. Rapport 2007:1*. Stockholm: Ekobrottsmyndigheten.
- EBM (2009). *Prosolvia och Ericsson, några reflektioner över två ogillade åtal*. Aktuella rättsfrågor (ARF) 2009:1. Stockholm: Ekobrottsmyndigheten.
- EBM (2013). *Ekobrottsmyndighetens lägesbild 2013*. Extern version. Stockholm: Ekobrottsmyndigheten.
- EBM (2016a). *Årsredovisning 2015*. EBM A-2016/0138. Stockholm: Ekobrottsmyndigheten.
- EBM (2016b). *Ekobrottsmyndighetens lägesbild om ekonomisk brottslighet i Sverige 2016*. Stockholm: Ekobrottsmyndigheten.
- Friedrichs, D. O. (1996). *Trusted criminals in contemporary society*. Belmont: Wadsworth.
- Försäkringskassan (2016). *Årsredovisning 2015*. Stockholm: Försäkringskassan.
- Hellekant, J. (2016). *Åklagaren tvekar om överklagandet*. Svenska Dagbladet, 22 juni 2016.
- Johansson, I. och Arbman Hansing, S. (2016). *Nytt åtal mot tre av Saabs toppchefer*. Göteborgsposten den 6 augusti.
- JuU 1980/81:21. *Betänkande om den ekonomiska brottsligheten*.
- Kollegiet för svensk bolagsstyrning (2016). *Svensk kod för bolagsstyrning*. Stockholm: Kollegiet för svensk bolagsstyrning.
- Korsell, L. (2003). *Bokföringsbrott – en studie i selektion*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Korsell, L. (2015a). ”Mäta brott eller omsättning”. I: Korsell, L., Larsson, P. och Christophersen, J. G.(red.). *Extraordinära tider. Per Ole Johansen 7 år*. Oslo: Novus.
- Korsell, L. (2015). “The difficulty of measuring economic crime”. I: van Erp, J., Huisman, W. och Vande Walle, G. *The Routledge Handbook of White-Collar Crime and Corporate Crime in Europe*. Abingdon: Routledge.
- Lindgren, S.-Å.(1999). ”Prioriterade och negligerade brottsoffer. Reflektioner över den ekonomiska brottslighetens viktologi”. *Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap*, s. 81–104.

- Lindgren, S.-Å. (2000). *Ekonomisk brottslighet. Ett samhällsproblem med förhinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindstedt, G. (2000). *Svindlande affärer: Historien om Trustor*. Stockholm: Bokförlaget DN.
- Luyendijk, J. (2016). *Simma med hajar: en resa mot finansvärldens innersta*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Mars, G. (2001). I *Occupational Crime*. Dartmouth: Ashgate.
- Neurath, C. (2016). *Snart börjar allvaret på nytt för HQ-topparna*. Svenska Dagbladet, 22 juni 2016.
- Posener, J. (2004). *Internationellt efterlyst: mitt liv efter Trustor*. Stockholm: TV3 reportage.
- Ruggiero, V. (1996). *Organized and Corporate Crime in Europe: offers that can't be refused*. Aldershot: Dartmouth.
- RRV (1998:29). *Svartarbete, del 3, Struktur*. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- Skatteverket (2008). *Skattefelskarta över Sverige. Hur togs den fram och hur kan den användas?* Solna: Skatteverket.
- Skatteverket (2011). *Skatter i Sverige. Skattestatistisk årsbok 2011*. Solna: Skatteverket.
- Skatteverket (2011). *Om ROT och RUT och VITT och SVART*. Rapport 2011:1. Solna: Skatteverket.
- Skatteverket (2012). *Skattestatistisk årsbok 2012*. Rapport. Solna: Skatteverket.
- Skatteverket (2014). *Skatteförelags utveckling i Sverige 2007–2012*. Rapport. Solna: Skatteverket.
- Slapper, G. och Tombs, S. (1999). *Corporate Crime*. Harlow: Pearson.
- SOU 1997:111. *Branschsanering och andra åtgärder mot ekonomisk brottslighet*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2016:8. *Ytterligare åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism*. Stockholm: Fritzes.
- Svensson, B. (2014). *Prosolvias – skadestånd på grund av revision*. NTS 2014:2. Artikel publicerad i samband med IFRS Symposium.
- Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). (2015). *Överenskommelse för att motverka mutor och korruption*.
- von Sydow, A. (2000). *Promemoria avseende handläggning av ett stort ekomål*. Stockholm: Ekobrottsmyndigheten.

Träskman, P.-O. (1977). "Ekonomins kriminalitet". I: Alalehto, T., Larsson, P. och Korsell, L. (red.), 2014. *Ekonomisk brottslighet. En nordisk reader*. Lund: Studentlitteratur.